

МОНГОЛ УЛС
ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ХЭРЭГ ЭРХЛЭХ ГАЗАР

20... он /... дугаар
сарын ...-ны өдөр

Дугаар ХЭГ/2397

Улаанбаатар-12
Утас: 260817
Факс: 976-11-310011

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ДАРГА
ГОМБОЖАВЫН ЗАНДАНШАТАР ТАНАА

Ерөнхий сайдын мэдээллийн тухай

Макро эдийн засгийг тогтворжуулах чиглэлээр баримтлах бодлого, экспортын орлогыг нэмэгдүүлэх арга хэмжээний талаар хийх Ерөнхий сайдын мэдээллийг Улсын Их Хурлын чуулганы нэгдсэн хуралдаанд Эдийн засаг, хөгжлийн сайд Ч.Хүрэлбаатар хийх болсныг үүгээр Танд уламжилж байна.

Монгол Улсын сайд,
Засгийн газрын Хэрэг
эрхлэх газрын дарга

Д.АМАРБАЯСГАЛАН

МАКРО ЭДИЙН ЗАСГИЙГ ТОГТВОРЖУУЛАХ ЧИГЛЭЛЭЭР БАРИМТЛАХ БОДЛОГО, ЭКСПОРТЫН ОРЛОГЫГ НЭМЭГДҮҮЛЭХ АРГА ХЭМЖЭЭНИЙ ТАЛААР УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ЧУУЛГАНЫ НЭГДСЭН ХУРАЛДААНД ХИЙХ МЭДЭЭЛЭЛ

Дэлхий нийт Коронавируст халдварын цар тахалтай нүүр тулаад 3 жил боллоо. Улс орнууд хөл хорио тогтоосноор улс хоорондын болон дотоодын тээвэр, логистик саатаж, дэлхий нийтийн үйлдвэрлэл, нийлүүлэлтийн сүлжээ доголдож, хөдөлмөрийн зах зээлд сөргөөр нөлөөлж байна. Улмаар эдийн засгийн агшилтаа хязгаарлах, хөдөлмөрийн зах зээлээ дэмжиж, иргэдийнхээ орлогыг хамгаалах, ядуурлаас сэргийлэхийн тулд дэлхий даяар төсөв, мөнгөний зөөлөн бодлого баримталсан. Уг бодлогын арга хэмжээнүүд нь тухайн үедээ эдийн засгийн нийт эрэлтийг хадгалах, хүн амын эмзэг бүлгийн анхдагч хэрэгцээг хангахад чухал хувь нэмэр оруулж байсан хэдий ч зах зээл дэх мөнгөний нийлүүлэлтийг ихээр дэмжсэн нь өнөөдрийн дэлхий нийтийн өндөр инфляцын нэг гол шалтгаан болоод байна.

Украинд болж буй дайны үйл ажиллагаа нь дэлхий нийтээр хүнс, эрчим хүчний үнийг нэмэгдүүлж, цар тахлаас үүдэлтэй инфляц, тээвэр, логистикийн хүндрэлийг улам даамжруулж байна. Түүнчлэн өмнөд хөрш БНХАУ-ын хэрэгжүүлж буй "Тэг ковид" бодлого нь эдийн засгаа агшаах, түнш орнуудтай хийх худалдааг бууруулах, дэлхийн нийтийн үйлдвэрлэл, нийлүүлэлт доголдох, тээвэр логистик, боомтын үйл ажиллагааг хязгаарлах зэрэг олон хүндрэлүүдийг бий болгож байгаа билээ.

Дэлхий нийтэд тулгарч буй энэхүү нийтлэг хүндрэлүүд манай улсад илүү хүнд хэлбэрээр нөлөөлж байна. Бид цар тахлын эсрэг вакцинжуулалтыг богино хугацаанд амжилттай хэрэгжүүлж, өмнө жилийн сүүлийн хагаст бүх төрлийн хөл хориог цуцлан, эдийн засгийн үйл ажиллагааг дэмжсэний үр дүнд эдийн засаг сэргэж эхэлсэн ч цар тахлын өмнөх түвшинд хүрэх хараахан болоогүй байна.

Өмнөд хөршийн "Тэг ковид" бодлогын нөлөөгөөр манай улсын экспорт үлэмж хэмжээгээр буурч, тээврийн зардал нэмэгдэж, өргөн хэрэглээний болон үйлдвэрлэлийн орцын бараа, бүтээгдэхүүний хомсдол үүсэж, улмаар дагалдах хүндрэлүүдийг бий болгосон. ОХУ-ын эсрэг олон тооны хориг арга хэмжээ авч байгаатай холбоотойгоор манай улсын хувьд ОХУ, Европоос импортолдог стратегийн бүтээгдэхүүний төлбөр тооцоо, нийлүүлэлт тасалдах, түлш шатахуун, импортын бүтээгдэхүүнүүдийн үнэ өсөх, үйлдвэрлэлийн зардал нэмэгдэх зэрэг бодит эрсдэлүүд тулгарч байна.

Нэг. Эдийн засгийн нөхцөл байдлын талаар

Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн: Нэрлэсэн ДНБ 2022 оны эхний хагас жилийн урьдчилсан гүйцэтгэлээр 23.0 их наяд төгрөгт хүрч, өмнөх оноос 15.9 хувиар, 2015 оны зэрэгцүүлэх үнээр тооцсон бодит ДНБ 12.8 их наяд төгрөг болж, өмнөх оноос 1.9 хувиар тус тус өслөө¹. Эдийн засгийн 2022 оны эхний хагас

¹ ҮСХ-оос ДНБ-ий гүйцэтгэлийг улирал бүр олон нийтэд зарладаг. ДНБ-ийг сар бүр тооцож бодлогын шийдвэрт дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор ҮСХ-ноос туршилтын тооцоо хийж байна. Уг туршилтын тооцоогоор эдийн засаг 2022 оны эхний 8 сарын байдлаар өмнөх оны мөн үеэс 2.6 хувиар өссөн байна. Сүүлийн хоёр сарын хугацаанд эхний хагас жилийн эдийн засгийн өсөлтийг тэтгэж байсан уул уурхайн бус салбаруудын өсөлт саарч /Худалдаа, үйлчилгээ 4.9-өөс 4.0 хувь болж, хөдөө аж ахуй 11.3-аас 11.1 хувь болж буурсан/, харин уул уурхайн салбарын үйлдвэрлэл сэргэж эхэлснээр эдийн засгийн өсөлтөд оруулж буй хувь нэмэр нь 1 нэгж хувиар сайжирсан байна /эхний хагас жилд -3.8 нэгж хувь байснаас эхний 8 сарын байдлаар -2.7 нэгж хувь болсон/.

жилийн бодит өсөлтийг салбараар авч үзвэл, хөдөө аж ахуйн салбар 11.3 хувиар, бөөний болон жижиглэн худалдааны салбар 12.2 хувиар, үйлчилгээний салбар 4.6 хувиар тэлсэн нь нийт өсөлтийг дэмжсэн бол уул уурхай салбар 28.8 хувиар, барилгын салбар 8.7 хувиар, тээврийн салбар 22.5 хувиар тус тус буурсан нь нийт өсөлтийг сааруулсан байна.

Өнгөрсөн онд говийн бүсийн аймгуудад хаваржилт хүндэрсний улмаас хөдөө аж ахуйн салбарын гарц огцом буураад байсан бол энэ онд нийт нутгаар хаваржилт хэвийн байсантай холбоотойгоор тус салбарын үйлдвэрлэл сэргэж, хэвийн түвшинд хүрсэн байна. Хөдөө аж ахуйн салбарын энэ сэргэлт нь нийт эдийн засгийн өсөлтийн 1.8 нэгж хувийг бүрдүүлсэн. Өөрөөр хэлбэл, эдийн засгийн 2022 оны эхний хагас жилийн өсөлтөөс хөдөө аж ахуйн өсөлтийн суурийн нөлөөг хасаж тооцвол нийт 1.9 хувийн өсөлт нь 0.1 хувь болж буурч байна.

Өмнөх оноос эхлэн цар тахлын эсрэг вакцинжуулалт амжилттай хийгдэж, дотоодын эдийн засаг, бизнесийн үйл ажиллагаанд хязгаарлалт тогтоогоогүй нь дотоодын эдийн засгийн идэвхжилийг нэмэгдүүлж, худалдааны салбар 12.2 хувиар, үйлчилгээний салбарыг 4.6 хувиар өсөхөд нөлөөлсөн байна.

Эдийн засгийн нийт эрэлтийг авч үзвэл, оны эхний хагас жилд эдийн засаг 1.9 хувиар өсөхөд хөрөнгийн хуримтлал 43.3 хувь, өрхийн хэрэглээ 6.9 хувь өссөн нь голлон нөлөөлжээ. Харин цэвэр экспорт 2022 оны эхний хагас жилд 93.5 хувиар буурсан нь эдийн засгийн өсөлтөд сөргөөр нөлөөлсөн байна. Хөрөнгийн хуримтлал өсөхөд үндсэн хөрөнгийн хуримтлал 38.2 хувиар, материаллаг эргэлтийн хөрөнгө 56.1 хувиар нэмэгдсэн нь голлох нөлөөг үзүүлсэн бол цэвэр экспорт буурахад худалдааны түнш орнууд дахь үнийн өсөлт болон валютын ханшийн өөрчлөлт зэрэг хүчин зүйлсийн улмаас бараа, үйлчилгээний импорт 18.3 хувиар өссөн нь гол нөлөөг үзүүлсэн байна.

Энэ оны эхний хагас жилд дэлхийн зах зээл дээрх уул уурхайн эрдэс бүтээгдэхүүний үнэ өсөж, эрэлт тогтвортой байгаа хэдий ч цар тахлын нөлөөгөөр хилийн боомтуудын үйл ажиллагаа саатсан нь түүхий эдийн экспорт, уул уурхайн салбарын үйл ажиллагааг сааруулж, эдийн засгийн өсөлтөд сөрөг нөлөө үзүүлэв. Тухайлбал, 2022 оны эхний хагас жилийн байдлаар зэсийн баяжмалын үйлдвэрлэл өмнөх оны мөн үеэс 16.3 хувиар, нүүрсний олборлолт 45 хувиар, газрын тосны олборлолт 97.5 хувиар тус тус буураад байна. Сүүлийн улиралд эдийн засаг сэргэж эхэлж байгаа хэдий ч худалдааны гол түнш улс болох БНХАУ-д Коронавируст халдварын цар тахал үе үе идэвхижиж байгаагаас боомтын үйл ажиллагаа хязгаарлагдах, улмаар экспорт тасалдах, уул уурхай, тээвэр, барилгын салбарын үйл ажиллагаа хумигдаж, сэргэлт удаашрах эрсдэлтэй байна.

Үнийн өсөлт: Жилийн инфляцын түвшин 2022 оны 9 дүгээр сарын байдлаар улсын хэмжээнд 13.8 хувь хүрч, Монголбанкны зорилтот түвшнээс хоёр дахин давсан байна. Төгрөгийн ханш суларсан, тээвэр логистикийн хүндрэл, олон улсын зах зээл дээрх хүнсний инфляц өндөр байгаа зэргээс шалтгаалан хүнсний бүлгийн² үнэ 17.1 хувиар өссөн нь инфляцын өсөлтөд голлон нөлөөлсөн байна.

Цар тахлаас өмнө импортын барааны инфляц нийт инфляцын 30 орчим хувийг бүрдүүлдэг байсан бол 2022 оны 9 дүгээр сарын байдлаар 56 хувийг бүрдүүлж байна. Гадаад орчны тодорхой бус байдал нэмэгдэж, худалдааны түнш

² ҮСХ-оос инфляцыг нийт 12 бүлгээр задалж танилцуулдаг. Үүнд: хүнс, хувцас, түлш, тавилга, эм, тээвэр, холбоо, амралт, боловсрол, зочид буудал, согтууруулах ундаа, бусад.

орнуудын инфляц өссөний зэрэгцээ төгрөгийн ханш суларсан нь импортын үнэ нэмэгдэх шалтгаан болж байна.

Мөнгөний нийлүүлэлт: Өмнөх хоёр жилд дараалан 15-16 хувь орчимд байсан мөнгөний нийлүүлэлтийн өсөлт сүүлийн улирлуудад саарч эхэлж байна. Мөнгөний нийлүүлэлт 2022 оны 9 дүгээр сарын байдлаар оны эхнээс 1.4 хувиар буурсан бол өмнөх оны мөн үеэс 0.8 хувиар өсөж 27.5 их наяд төгрөгт хүрсэн байна. Үүнд төгрөгийн хадгаламж 17.9 хувиар буурсан нь голлон нөлөөлсөн бол төгрөгийн харилцах 12.9 хувь, валютын харилцах 89.4 хувь, валютын хадгаламж 10.9 хувиар нэмэгдсэн байна. Мөнгөний нийлүүлэлтийг эх үүсвэр (актив) талаас нь авч үзвэл дотоодын зах зээлийн зээл олголт³ дэмжсэн бол гадаад цэвэр актив буурсан нь мөнгөний нийлүүлэлтийн өсөлтийг саарууллаа.

Ажил эрхлэлт, ажилгүйдэл: 2020 оны сүүлээс огцом буурсан ажиллах хүчний оролцоо сүүлийн улирлуудад сэргэж эхэлсэн ч цар тахлын өмнөх түвшинд хүрээгүй байна. Сүүлийн улирлуудад цар тахлын халдварын тохиолдол буурч, дотоодын эдийн засгийн идэвхжил нэмэгдсэнээр иргэдийн ажиллах боломж нэмэгдэж, хөдөлмөрийн зах зээл сэргэж эхэлсэн байдалтай байна. Ажиллах хүчний оролцооны түвшин 2022 оны 2 дугаар улирлын байдлаар өмнөх оны мөн үеэс 2.5 нэгж хувиар нэмэгдэж 59.3 хувьд, ажилгүйдлийн түвшин өмнөх оны мөн үеэс 0.6 нэгж хувиар буурч 7.8 хувьд хүрлээ. Ажиллах хүч 2022 оны 2 дугаар улиралд 1,263 мянга болж, өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад 56 мянган хүнээр нэмэгдсэн байна.

Хөдөлмөрийн зах зээл сэргэж буй үзүүлэлттэй байгаа хэдий ч цар тахлын өмнөх түвшинтэй харьцуулахад ажиллах хүчний оролцооны түвшин 0.7 нэгж хувиар, ажиллагсдын тоо 20 мянгаар тус тус бага байгаа бол ажилгүйдлийн түвшин 1.2 нэгж хувиар өндөр байна.

Төлбөрийн тэнцэл: Төлбөрийн тэнцлийн алдагдал нэмэгдэж, гадаад валютын албан нөөц буурч, төгрөгийн ханш суларч байна. 2022 оны эхний 8 сард төлбөрийн тэнцэл 1.5 тэрбум ам.долларын алдагдалтай гарлаа. Урсгал дансны алдагдал өмнөх оны мөн үеэс 725 сая ам.доллаар нэмэгдэж, 2.4 тэрбум ам.долларт хүрсэн бол санхүүгийн дансны ашиг 46 сая ам.доллаар нэмэгдэж, 1 тэрбум ам.долларт хүрлээ. Урсгал дансны алдагдал ийнхүү нэмэгдэхэд барааны импорт⁴ өмнөх оны мөн үеэс 1.2 тэрбум ам.доллаар, үйлчилгээний импорт өмнөх оны мөн үеэс 329 сая ам.доллаар тус тус өссөн нь голлон нөлөөллөө.

Төлбөрийн тэнцлийн алдагдал нэмэгдсэнээр гадаад валютын албан нөөц 9 дүгээр сарын эцсийн байдлаар оны эхнээс 1.6 тэрбум ам.доллаар буюу 36 хувиар буурч, 2.8 тэрбум ам.долларт хүрээд байна. Монголбанк 2022 оны эхнээс 10 дугаар сарын 17-ны өдрийн байдлаар нийт 4.4 тэрбум ам.долларыг зах зээлд нийлүүлсэн нь өмнөх оны мөн үеэс 1.6 дахин, 2019 оны мөн үеэс 2.3 дахин их дүнтэй байна. Төгрөгийн ам.долларт харьцах нэрлэсэн ханш 2022 оны 10 дугаар сарын 14-ний өдрийн байдлаар 3,370 болж, оны эхнээс 521 төгрөгөөр буюу 18 хувиар сулраад байна.

³ Жилийн нийлбэр дүнгээрээ мөнгөний нийлүүлэлтийг дэмжсэн хэдий ч мөнгөний хатуу бодлогын нөлөөгөөр сүүлийн 2 сарын хугацаанд зээлийн үлдэгдэл буурах хандлага ажиглагдаж байна.

⁴ Төлбөрийн тэнцлийн статистикт гадаад худалдааг ФОБ нөхцөлөөр тооцдог.

Гадаад худалдаа: Гадаад худалдааны нийт бараа эргэлт 2022 оны эхний 9 сарын гүйцэтгэлээр 15.3 тэрбум ам.доллар болж, өмнөх оноос 32.5 хувиар өссөн бол гадаад худалдааны тэнцэл 2.6 тэрбум⁵ ам.долларын ашигтай гарсан.

Экспорт өмнөх оны мөн үеэс 39.3 хувиар өсөж 8.9 тэрбум ам.долларт хүрэхэд нүүрсний экспорт 3 дахин өсөж 4.5 тэрбум ам.долларт хүрсэн нь голлон нөлөөлөв. Түүнчлэн 2022 оны 5 дугаар сараас эхлэн түүхий эдийн экспортын тоо хэмжээний өсөлт бий болоход Гашуунсухайт боомтод автомат удирдлагатай тээвэрлэлтийг (AGV) нэвтрүүлсэн, битүүмжилсэн тээврийн багийн үйл ажиллагаа жигдэрсэн, Шивээхүрэн боомтын үйл ажиллагаа нээгдсэн нь голлон нөлөөллөө.

Импортоор 6.4 тэрбум ам.долларын бараа худалдан авсан нь өмнөх оноос 25.0 хувиар өсжээ. Импортын өсөлтөд тээврийн зардал, нефтийн бүтээгдэхүүн, өргөн хэрэглээний бараа бүтээгдэхүүний дэлхийн зах зээлийн үнэ өссөн нь голлон нөлөөлөв.

Улс орнуудын төв банкнууд бодлогын хүүгээ нэмэгдүүлж байгаа нь дэлхийн эдийн засгийн сэргэлт удаашрах хүлээлтэйг бий болгож байна. Энэ нь манай улсад уул уурхайн гол нэр төрлийн бүтээгдэхүүнүүдийн эрэлт болон үнэ буурах замаар сөрөг нөлөө үзүүлнэ. Мөн хөгжингүй орнуудын бодлогын хүү өссөнөөр хөгжиж буй орнууд шинээр бонд гаргах, арилжааны зээл авахад хүү өндөр тогтох эрсдэлтэй байна. Түүнчлэн банкны салбарын төвлөрөл өндөр, системийн ач холбогдолтой цөөн банкны үйл ажиллагаанаас санхүүгийн салбарын тогтвортой байдал бүрэн хамаардаг байдлыг анхаарах шаардлагатай.

Хөрш орнуудын геополитик, цар тахлын хүндрэлтэй асуудлууд өрнөж буй энэ үед томоохон бондуудын дахин санхүүжилтийг хийх шаардлага тулгарч байгаа нь зээлжих зэрэглэл буурах, аливаа төрлийн хоригт өртөхгүй байх зайлшгүй шаардлагыг бий болгож байна.

Хоёр. Засгийн газраас 2023 онд баримтлах бодлого, чиглэлийн талаар

Энэ оны эхнээс эдийн засаг, хөгжлийн асуудлыг үндэсний түвшинд авч үзэж, бодлогын уялдааг хангаж ажиллах чиг үүрэг бүхий Эдийн засаг, хөгжлийн яам байгуулагдан ажиллаж эхлэн "Монгол Улсын хөгжлийн 2023 оны төлөвлөгөө"-г боловсруулж, Улсын Их Хурлын хаврын чуулганаар батлуулсан. Тус яамнаас тодорхойлсон эдийн засгийн бодлогын хүрээнд Монгол Улсын 2023 оны төсвийн төслийг Улсын Их Хурлын намрын чуулганаар хэлэлцэж байна.

Монгол Улсын Засгийн газар ирэх 2023 онд "Шинэ сэргэлтийн бодлого" болон "Монгол Улсын хөгжлийн жилийн төлөвлөгөө"-д тусгагдсан арга хэмжээг хэрэгжүүлэхийн зэрэгцээ одоогоос эхлүүлж, ирэх оны эхний улиралд бодитой ажил хэрэг болгосноор үр нөлөө нь 2023 оны сүүлийн хагас жилийн эдийн засгийн үзүүлэлтэд эерэг өөрчлөлтүүд бий болгох бодлогын арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэхээр төлөвлөж байна.

Энэ хүрээнд макро эдийн засгийг тогтворжуулах, экспортыг цар тахлын өмнөх түвшинд хүргэж нэмэгдүүлэх, бүтээгдэхүүний боловсруулалтын түвшнийг нэмэгдүүлэх, төрийн өмчит компаниудын үйл ажиллагааг ил тод болгох, хөгжлийг

⁵ Гадаад худалдааны статистик мэдээ нь Гаалийн ерөнхий газраас жишиг үнээр тооцсон бүрдүүлэлтийн дагуу гаргадаг. Гэтэл борлуулах гэрээний бодит үнэ өөр, экспортын нэлээд хэсгийн төлбөрийг урьдчилан авсан тул төлбөрийн тэнцлийн валютын орох урсгал бага байна.

хязгаарлагч салбаруудыг либералчлах, санхүүгийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх зэрэг бодлогуудыг хэрэгжүүлснээр 2023 онд эдийн засгийн өсөлтийг 5 хувьд хүргэх, инфляцыг Монголбанкны зорилтот түвшин болох 8 хувьд хүргэх, хөдөлмөрийн зах зээлийг цар тахлын өмнөх түвшинд хүргэж сэргээх төсөөлөлтэй байна. Бодлогын арга хэмжээнүүдийг онцлон дурдвал:

Нэг. Макро эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангах төсөв, мөнгөний хатуу бодлого хэрэгжүүлж, эдийн засгийг тогтворжуулна. Төсвийн бодлогын хүрээнд 2023 оны төсөвт шинээр эхлэх хөрөнгө оруулалт тусгахгүй, төсвийн алдагдлыг 2022 оны батлагдсан түвшнээс бууруулж 1.9 их наяд төгрөгт хязгаарлах замаар төсвийн хатуу бодлого хэрэгжүүлнэ.

Төсөв, мөнгөний бодлогын уялдааг хангах хүрээнд мөнгөний бодлогыг чангаруулж, төв банкнаас санхүүжүүлдэг төсвийн шинжтэй үйл ажиллагааг зогсоох шаардлагатай. Түүнчлэн төв банк валютын ханшийг зах зээлийн зохистой зарчмаар тогтоох, гадаад валютын нөөцийг нэмэгдүүлэх, банкны салбарын реформыг оновчтой зохион байгуулж, ил тод нээлттэй үйл ажиллагаа явуулах шаардлагатай байна.

Хоёр. Уул уурхайн голлох бүтээгдэхүүний экспортын биет хэмжээг цар тахлын өмнөх түвшинд хүргэж нэмэгдүүлнэ. Ингэхдээ уул уурхайн бүтээгдэхүүнүүдийн олборлолт, тээвэрлэлтийн үр ашгийг сайжруулах шаардлагатай. Түүнчлэн боомт, тээвэр, логистикийн үйл ажиллагааг сайжруулах бодлогын хүрээнд боомтын нэвтрүүлэх хүчин чадлыг Шивээхүрэн боомтод чингэлэг тээврийн терминал, Гашуунсухайт боомтод төмөр замын чингэлэг терминал, ачаа болон зорчигч тээврийн барилга байгууламж байгуулах замаар нэмэгдүүлнэ.

Гурав. Уул уурхайн бүтээгдэхүүний борлуулалт, төрийн өмчит компаниудын үйл ажиллагааг ил тод болгоно. Уг арга хэмжээний хүрээнд уул уурхайн биржийн тогтолцоог яаралтай нэвтрүүлж, нүүрсний борлуулалтын ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх замаар далд эдийн засгийг бууруулах, төрийн өмчийн уул уурхайн компаниудын үйл ажиллагаа, хөрөнгө оруулалтыг ил тод болгож, хяналтын зөв тогтолцоог хэрэгжүүлнэ.

Дөрөв. Уул уурхай, хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний боловсруулалтын түвшнийг нэг шат ахиулна. Энэ хүрээнд уул уурхайн салбарт газрын тос боловсруулах үйлдвэр, зэсийн баяжмал боловсруулах үйлдвэр, гангийн үйлдвэр, нүүрс баяжуулах үйлдвэр зэрэг төслүүдийн хэрэгжилтийг идэвхжүүлнэ.

Тав. Эдийн засгийн хөгжлийг хязгаарлаж буй эрчим хүч, тээвэр, санхүүгийн салбаруудад либералчлал, реформыг хэрэгжүүлнэ. Эрчим хүчний салбарт хэрэглэгчид өөрийн хэрэглээнд тохируулга хийх боломжийг хангаж, цахилгаан, дулааны зохистой хэрэглээг дэмжсэн ухаалаг, шударга, зөв төлбөрийн тогтолцоог бий болгох арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэх замаар салбарын либералчлалыг үе шаттай хэрэгжүүлж эхэлнэ.

Тээврийн салбарт төмөр зам, агаарын тээврийн либералчлалыг хэрэгжүүлэхийн зэрэгцээ зохион байгуулалтыг сайжруулах чиглэлд тээвэр логистикийн мэдээллийн нэгдсэн цахим платформ үүсгэн аж ахуйн нэгж, хувийн хэвшлийн байгууллагуудад мэдээллийг нээлттэй болгосноор бизнес эрхлэх, үйл

ажиллагааны төлөвлөлтөө зөв тодорхойлох боломжууд бий болгоход чиглэсэн арга хэмжээнүүд хэрэгжүүлнэ.

Банкны салбарын реформ, өрсөлдөөнийг дэмжих хүрээнд банкнуудын активын чанарын үнэлгээг яаралтай дуусгаж, ойрын хугацаанд үр дүнг ил тод болгох, гадаадын банк Монгол Улсад салбараа нээх процессыг хялбаршуулж, өрсөлдөөнийг дэмжсэн зөв тогтолцоог бүрдүүлнэ.

Зургаа. Хувийн хэвшил, бизнесийн үйл ажиллагааг дэмжинэ. Төрийн хүнд суртлыг бууруулж, төрийн бүх шатны байгууллагаас олгодог бүх төрлийн тусгай зөвшөөрлүүдийг бүрэн цахим тогтолцоонд шилжүүлж, бизнес эрхлэгч зөвшөөрөгдсөн чиг үүргийнхээ хүрээнд холбогдох стандартуудыг ханган үйл ажиллагаа явуулж байгаа эсэхийг цахим төлбөрийн баримт, татвар, санхүүгийн бүртгэл зэрэг төрийн мэдээллийн системийн тусламжтайгаар хүний оролцоогүй үнэлдэг, ил тод, өрсөлдөөнийг дэмжсэн бизнесийн орчныг бий болгоно. Хөдөө аж ахуй, хүнсний үйлдвэрлэл, аялал жуулчлал, хөнгөн үйлдвэрлэлийн салбаруудад татварын болон бусад бодлогын арга хэрэгсэл ашиглан түлхүү дэмжлэг үзүүлнэ.

Долоо. Санхүүжилтийн эх үүсвэр, төрлийг нэмэгдүүлнэ. Хөрөнгийн зах зээлийг хөгжүүлж, даатгалын тогтолцоог бэхжүүлж, санхүүжилтийн эх үүсвэр, төрлийг нэмэгдүүлэх чиглэлд нээлттэй хувьцаат компаниудын үйл ажиллагааг ил тод болгох, хариуцлагыг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн хууль, эрх зүйн шинэчлэл хийж, зах зээлд оролцогчид, хувьцаа эзэмшигчийн эрх ашгийг хамгаалсан ил тод, хариуцлагатай, тогтвортой орчныг бий болгоно. Мөн хөрөнгийн зах зээлийн дэд бүтцийн салбарыг хувийн хэвшлийн өрсөлдөөнийг дэмжих замаар хөгжүүлнэ. Даатгалын тогтолцоог бэхжүүлэх хүрээнд хувийн хэвшлийн санхүүжилтийг дэмжсэн ил тод, найдвартай даатгалын тогтолцоог бий болгох, даатгалын салбарын хөрөнгийн удирдлагын менежментийг сайжруулах бодлогын дэмжлэг үзүүлнэ.

Найм. Боомт, тээвэр, логистикийн үйл ажиллагааг сайжруулна. Боомтын нэвтрүүлэх хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх чиглэлээр 2023 онд Гашуунсухайт боомтод төмөр замын чингэлэг терминал, БНХАУ-ын буцалтгүй тусламжаар ачаа болон зорчигч тээврийн барилга байгууламж байгуулах ажлуудыг хэрэгжүүлэх бол Шивээхүрэн боомтод чингэлэг тээврийн терминал байгуулна.

Гурав. Экспортын орлогыг нэмэгдүүлэх арга хэмжээний талаар

Монгол Улсын төлбөрийн тэнцэл 2022 оны эхний 8 сарын байдлаар 1.5 тэрбум ам.долларын алдагдалтай, валютын нөөц оны эхнээс 1.6 тэрбум ам.доллараар буурч 2.8 тэрбум ам.долларт хүрсэн нь бараа, үйлчилгээний импортын 2.9 сарын хэрэгцээг хангах түвшинд буюу олон улсын жишиг доод түвшнээс бага байна.

Төлбөрийн тэнцлийн алдагдал нэмэгдэхэд экспортын биет хэмжээ нэмэгдэж байгаа ч Монгол Улсад орох бодит валютын орлого буурч, импорт өссөн нь голлон нөлөөлжээ. Ашигт малтмалын экспортын статистик мэдээллээр 2022 оны эхний 8 сард уул уурхайн бүтээгдэхүүн экспортлогч томоохон 10 аж ахуйн нэгж 5.5 тэрбум ам.долларын бүтээгдэхүүн экспортолсон хэдий ч Монголбанк дахь Банкнуудын гадаад гүйлгээний тайлангаар 2.9 тэрбум ам.долларын орлого тухайн компаниудын Монгол Улс дахь дансанд орж, 2.6 тэрбум ам.долларын зөрүү үүссэн байна.

Энэхүү бодит валютын орлого бага байгаа шалтгаан нь нэгдүгээрт зарим ашигт малтмалын борлуулалтын орлогыг өнгөрсөн онуудад урьдчилан авсан, хоёрдугаарт төсөл, хөтөлбөр хэрэгжүүлэх болон хөрс хуулалтын ажлын төлбөрийг мөнгөөр биш, ашигт малтмалаар (off-take гэрээгээр) барагдуулж байгаатай, гуравдугаарт гадаад худалдааны статистик мэдээг жишиг үнээр бодож, гаалийн бүрдүүлэлтийг хийсэн бүртгэлийн зөрүүнээс, дөрөвдүгээрт нүүрсийг зах зээлийн бодит үнээс доогуур борлуулсан зэрэгтэй холбоотой байна.

Дээр дурдсан нөхцөл байдлууд бий болсон шалтгааныг судалж, эдгээрийг арилгах тогтолцооны шинэчлэл болон богино, дунд хугацаанд экспортоос олох валютын бодит орлогыг нэмэгдүүлэх арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлэх Засгийн газрын тогтоол батлагдан гарсан. Уг тогтоолд тусгагдсан арга хэмжээнүүд хэрэгжсэнээр ашигт малтмалын борлуулалтын үйл ажиллагаа ил тод болж, баялгийг олон улсын үнээр худалдаалах боломж бүрдэх, олборлолтоос экспорт хүртэлх бүх үе шатанд цахим төлбөрийн баримтын бүртгэл хийгдэж, ашигт малтмалын шинжилгээний дүгнэлт, гаалийн бүрдүүлэлтийг автоматаар гүйцэтгэх тогтолцоо нэвтрэх, богино хугацаанд валютын улсын нөөцийг бодитоор нэмэгдүүлэх боломж бүрдэнэ. Тухайлбал:

- Ашигт малтмалыг олборлох, боловсруулах, тээвэрлэх бүх дамжлагуудад цахим бүртгэлийг үйлдэж, холбогдох бүх гэрээг татварын нэгдсэн системд бүртгэж, 2023 оны 1 дүгээр сарын 1-ний өдрөөс зөвхөн энэ тогтолцоогоор ашигт малтмалын экспортын үйл ажиллагааг явуулна. Улмаар ашигт малтмалыг нээлттэй дуудлага худалдаагаар борлуулах уул уурхайн биржийн тогтолцоо, нэгдсэн цахим системийг 2023 оны 1 дүгээр улиралд багтаан нэвтрүүлнэ;
- Ашигт малтмалын олборлох тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч нь ашигт малтмалыг уурхайн ам нөхцөлөөр борлуулах шинэ гэрээ байгуулахыг зогсоож, цаашид хилийн үнээр худалдан борлуулна. Төлбөрийг ашигт малтмал, түүхий эдээр төлөх нөхцөлтэй (off-take) гэрээ, төлбөрийг урьдчилан авч ашигласан гэрээний дагуу болон төлбөр нь нэн даруй хийгдэх нүүрсний экспортыг валютын бодит орох урсгалыг нэмэгдүүлэх зорилгоор оновчтой зохион байгуулна. Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт гүйцэтгэж байгаа хөрс хуулалт, тээвэрлэлтийн төлбөрийг үндэсний мөнгөн тэмдэгтээр гүйцэтгүүлнэ;
- Төрийн өмчит компаниудад хүчин төгөлдөр гэрээ, хэлцлүүдийн хүрээнд экспорт, тээвэрлэлтийн үйл ажиллагааг оновчтой зохион байгуулах замаар гадаад валютын орлого, орох урсгал, нөөцийг нэмэгдүүлэх чиглэлд төлөвлөгөөт үүрэг даалгаврууд өгөгдсөн болно.

Эдгээр арга хэмжээнүүд нь Монгол Улсын 2023 оны төсвийн тухай хуулийн төсөлд тусгагдсан Засгийн газраас баримтлах макро эдийн засгийн найман бодлого, тэргүүлэх чиглэлийн хүрээнд

- I) Экспортын биет хэмжээг цар тахлын өмнөх түвшинд хүргэж нэмэгдүүлэх,
- II) Уул уурхайн бүтээгдэхүүний борлуулалт, төрийн өмчит компаниудын үйл ажиллагааг ил тод болгох гэж тодорхойлсон зорилтуудыг хэрэгжүүлэхэд чиглэгдсэн болно.